

EN ÖVERSÄTTARES BLINDSKÄR OCH FALLGROPAR

Av generalkonsul JOHAN O. LILLIEHÖÖK, Stockholm

NÄR jag under studentåren i Uppsala översatte en liten dansk skrift begick jag det redan då vanliga felet — kanske ej det enda — att återge *udbytte* med utbyte (i st. f. behållning, avkastning). När felet långt senare påpekades för mig tog jag kritiken *à coeur* och sökte sedan dess i vad på mig ankom hålla vårt vackra språk i helgd och ära. Därför gick jag ej alldeles oförberedd till verket, när jag efter återkomsten år 1932 från Kina så småningom övervann förläggarnas misstroagna häpnad över en pensionerad generalkonsuls anspråksfulla tal om sitt intresse för svenska språket och med ihärdigt milt våld lyckades avpressa dem det ena översättningsarbetet efter det andra.

Vi ha nog litet var på sin tid skrattat hjärtligt åt humoristernas provkartor på fel av den kända typen: »den skinnsjuke greven». Visserligen torde både allmänhetens och förläggarnas anspråk ha stegrats och numera bättre tillgodoses än för några tiotal år sedan, då anonyma översättningar voro vanligare än nu. Men största delen av den läsande publiken hyser nog alltjämt föga intresse för en översättnings kvalitet, vilket bestyrkes redan därav att pressens litteraturkritik sällan och då mera i förbigående uppehåller sig vid översättarens insats. Detta inverkar menligt ej blott på publikens sinne för god språkvård, som behöver väckas och höjas, utan även på översättarnas iver att prestera och förläggarnas att fordra ett fullgott arbete. En jäktad recensent — och när är han ej jäktad? — finner för övrigt sällan tid och tillfälle att jämföra översättningen med originalet. Och utan sådan jämförande granskning upptäcker han blott de så att säga positiva bockarna, som utan vidare förtjäna en kråka i kanten, men har svårt att gissa sig till de negativa felen, om sådana finnas, vilka bestå i att målande eller eljest viktiga ord och uttryck i originalet överhoppats, urvattnats eller misstolkats.

Trots de framsteg som gjorts återkomma i tidningar och över-

sättningar alltjämt fel, större och mindre, vilka bidra att förvilla ett redan förut osäkert språksinne och bereda väg för osvenska ordbildningar och vändningar, vilka äro lindrigast sagt onödiga.

Liksom prägel på ett mynt genom slitning förlorar i skärpa, bli orden nötta genom långvarigt bruk — och missbruk. Språket behöver därför tillföras nytt blod; det riktas också oavbrutet med nya element. Men det är i valet av dessa vi så ofta fela. Som höjden av språkanarki eller smakförvildning får väl betraktas exempelvis det motbudande *en tanks* med pluralen *tanks* eller *tanksar*, när vi — såsom en insändare föreslagit — kunde skriva en *tank*, flera *tanker*. (Jfr prof. Wellander i Sv. D. %s 1940.)

Att döma av hur begärligt utländska ord och former anammas, även där goda svenska finnas eller skulle kunna skapas, tycks svenska folket lida av ett beklagligt *språkligt mindervärdeskomplex*, som det vore en fosterländsk uppgift att motarbeta. (Jfr Nordenstreng i Sv. D. % 1938. Som alla entusiaster gör han sig skyldig till överdrifter men framför flera goda förslag.) Här finns utrymme för en brett lagd modern propaganda. Och en sådan skulle säkert uträtta storverk på detta område, liksom den gjort på så många andra. Den tyska språkrensningsskampanjen har visserligen gått till överdrift men har åtskilligt att lära oss.

En förläggare önskar stundom att en bok i översättningen minskas till omfånget med flera eller färre ark. Detta låter sig göra, om hela kapitel eller stycken kunna uteslutas, vanligen därför att de ha mindre intresse för en svensk läsekrets eller äro allt för subtila eller spetsfundiga. Gäller det åter att draga ihop texten — vilket givetvis bör ske utan att väsentliga saker eller målände och slående uttryck utelämnas — så blir uppgiften svårare och mera tidsödande; och för den möda översättaren nedlägger på denna del av sin uppgift får han ingen annan gottgörelse än sitt goda samvetes vittnesbörd — eftersom han vanligen får betalt efter antalet sidor i den svenska texten. Vissa författare ha oneligen en bred, talträngd stil; kanske anse de ej utan skäl att de böra uttrycka en tanke två gånger med något olika ord för att ge läsaren tid att tillägna sig den, innan de ta nästa steg i framställningen. De vända och plöja tillbaka i den redan plöjda fåran. I dessa fall låter det sig göra att utelämna det ena ledet. Men varje strävan att förkorta eller sammandraga en text motverkas av en viss benägenhet hos de främmande språken att breda ut sig i svensk dräkt. En god språkstil är kortfattad och uttrycksfull,

den frestar eller tvingar därför ofta översättaren till förlängande omskrivningar, om han vill få fram allt som ligger i originalets ord. Som motvikt häremot bör han konsekvent bemöda sig om att kläda tanken i korta och expressiva ordalag och att undvika allt som kan undvaras. Någon gång, om än sällan, finner han på svenska ett kortare uttryck: *until every drop has been squeezed out* betyder: till sista droppen. Och han misstar sig, om han tror sig ernå en ledigare stil genom att återge: *You are young* med: Ni är ju ännu så ung; stilen förlorar nästan alltid på att tänjas ut. Men när det om en skrattande vilde sades: *He grinned fit to split his skull*, lyckades jag ej återge dessa sju enstaviga ord bättre än så här: med ett brett grin från ena örat till det andra... Följande ordagranna översättning finner jag långsläpig och föga väljudande: »Han var en man som ingen kunde låta bli att tycka om, som han var lika angenäm i sitt sätt som han var kultiverad.» Bättre hade varit: Lika kultiverad som angenäm i sitt sätt var han omtyckt av alla (12 ord i st. f. 24).

Bilder och liknelser kunna ge anledning till tvekan. *The ground is like a bed of silk* trodde jag mig kunna återge med: Marken är som ejderdun, ty det var fråga om god sömn under natten. *To make matters worse* heter: Till råga på olyckan; man bör ej låta locka sig av vårt talesätt: bota ont med värre. Om en präriebrand hette det, att *Game began popping out of the thick grass like grasshoppers out of a hayfield* (slätteräng); jag skrev: »... likt gräshoppor framför lien» och räknade på att ingen läsare skulle slå mig på fingrarna med att liar ej brukas i de land där gräshopporna uppträda i stora svärmar.

Se här nu några exempel på rätt vanliga översättningsfel; de bero ofta på att översättarens öra för svenska språket ej nog kraftigt avvisar smittan (kontaminationen) från det främmande språket. Han gör därför klokt i att efter någon tid åter genomgå sitt opus utan att ha originalet bredvid; då såras hans öra lättare av de osvenska vändningar som insmugit sig, och han söker finna fullgoda svenska uttryck i stället.

Det engelska *warn* återges med varna även när det bör heta: påpeka, förehålla, uppmana; det engelska *meet* med möta i st. f. träffa, råka; *self-conscious* betyder ej blott självmedveten utan även det nästan rakt motsatta: osäker på sig själv, försagd i sitt uppträdande; förväxlas de två blir det omening i svenskan. Det engelska *social* betyder ej blott social utan även: som hör till sällskapslivet, umgänget.

Possessivpromomina (*his, her, their*) återkomma som bekant i engelskan och franskan vida oftare än de behöva göra i svenskan; här har originalet synnerligen lätt att smitta av sig även hos vana översättare. »Likväl lämnar honom aldrig mer den dubbla oron för *hans* familj och *hans* fosterland.» »... fackmän som åtföljt *honom* på *hans* resa» bör heta: ... som följde med på resan, eller: ... som åtföljde honom på resan.

Detsamma gäller om *him, her, them*. »... passar han på och närmar sig henne, bugar sig för *henne* och gör *henne* sin komplimang.» Även *myself, himself* få i onödan halka med in i svenskan: »Jag räknade mig *själv* bland de lyckliga som:..» »Han nöjer sig *själv* med att äta en bit torrt bröd» (nöjer sig för egen del med en bit...). Likaså engelskans obestämda artikel: *she was a tall woman* översattes ord för ord, medan det rätteligen torde heta: Hon var storväxt, eller: Det var en storväxt kvinna. Osvensk är likaså följande formulering: »X. som då var *en sjuk man* var *en* skeptiker och despot.»

Både i engelska och franska kan ett pronomen i början av satsen hänvisa till ett senare uppträdande huvudord: »... avslöjar han i ett anfall av oförsiktig omsorg om *hennes* säkerhet hela sin strategiska plan i ett brev till *hustrun*.» De kursiverade orden hade här bort byta plats, men för en fullgod svensk ordföljd behöver satsen ytterligare stuvras om: ... i ett anfall av oförsiktig omsorg om *hustruns* säkerhet avslöjar han i ett brev till *henne* hela sin strategiska plan. Rätt ofta följer också med från det främmande språket den osvenska satsbildningen: »Denna episod, ehuru den irriterade mig, tycktes...»

Vissa tyska författare konstruera med förkärlek en sats med *man*, och i franska äro satser med *on* vanliga. Men på svenska få de en blek och opersonlig färgton, som synes mig vara av ondo. Av princip undviker jag dem därför om möjligt, framför allt i fråga om förfluten tid. *Was man in Aegypten trank ... das trank man in Aleppo*: Vad som dracks i Egypten ... *Wenn man ein paar tausend Meter nach Westen ging, kam man ans Meer*: Den som gick etc. Stora franska språkkonstnärer använda *on* gång på gång. Men när hos en av dem en person som inte ens närvarit vid tillfället berättar, hur hjälten i boken legat utsträckt på en soffa, och tillfogar den reflexionen: *On se demandait s'il respirait encore*, skulle jag akta mig för att skriva: »Man skulle ha kunnat undra, om han fortfarande andades.»

Engelskan är utan tvivel mindre sträng än svenskan i sitt krav

på logisk form för tanken. Vårt berömda skolexempel: »Vansinnig och omgiven av dåliga rådgivare kan jag ej annat än beklaga Erik XIV» skulle ej stöta ett engelskt öra på långt när så mycket som våra svenska. Uttryck av denna typ tolereras i god engelska, och jag tror att vi komma att allt mera överse med dem, helst om de ge en kortare eller smidigare språklig form. Därför behöll jag också den amerikanske författarens uttryckssätt då han talade om åsnan, vars ben på högra sidan hade blivit kortare av att beta åt höger kring en brant kulle, fastän det ej var benen utan åsnan som betade.

Ständigt och jämt återkommer verbet fästa (fäste, fäst) med svag böjning i analogi med festa (festade, festat). Detta för osökt i tankarna plåtslagaren som skulle sätta upp den stora förgyllda kronan på skansen med samma namn utanför Göteborg och enligt en gammal göteborgsvits »höll på i fjorton dar med att festa upp en krona». Ur synpunkten av språkets skönhet och kraft är det beklagligt att utvecklingen går i den riktningen, att de starka verbformerna (lyfte, lyft, miste, mist, beslöt, beslutit o. s. v.) ersättas med svaga former. Att återuppväcka ord och former vilka redan uppfattas som föråldrade och ej längre användas utom i poetisk eller högre stil (t. ex. vrok i st. f. vräkte) vore för mycket att hoppas och begära, men helt säkert kunde något göras för att hålla vid liv dem som ännu leva.

Den som skrev: »... hade en rent realistisk aspekt på tingen» i stället för det fullgoda svenska uttrycket »syn på», hade tydligen ej fått klart för sig att aspekt avser hur tingen te sig, ej hur åskådaren ser dem. Och när det om en stor man säges att »han *inkarnade* många av de högsta dygder som kunna smycka ett jordens barn», så skulle, tycks det mig, i så högtidlig stil vårt svenska »förkroppsliga» varit på sin plats i stället för det sällan använda ordet av latinsk rot. Franskan har så gott som hela sitt ordförråd från latinet och engelskan sitt till övervägande del. Orden av latinsk stam ha därför i båda dessa språk en vida starkare hemorts rätt än i svenskan, där de alltid måste göra intryck av invandrade, i någon mån vilsekomna främlingar. Detta bör en översättare aldrig lämna ur sikte inför det vimmel av latinska ord, som ur de nämnda två språken gärna vill följa med in i svenskan. En del av dem har vårt språk införlivat med sig såsom oundgängliga tekniska termer, t. ex. expropriera, eller därför att ett svenskt ord saknades eller föreföll mindre bekvämt, t. ex. cykel, (omni-)buss — i förbigående sagt två lyckade lån, vilket ej kan sägas om alla.

Men i talrika fall fyller översättaren bäst sin uppgift genom att verkligen översätta. Se här ytterligare några exempel till de två nyss kritiserade: exponera, expandera, celebrera, flanera. Ja, jag går så långt att jag helst skulle se många andra ord försvenskade: eklatera, etablera, indifferent, irritera, konsekvent, kontrast, monument, trist. Men ingen tänker på att helt portförbjuda de främmande orden; jag nödgades vackert behålla originalets uttryck: hovkamarillans cyniska opportunist. Och jag har ännu ej sett någon god svensk ersättare för det moderna begreppet *camouflera*.

Pleonasmer äro vanliga men böra naturligtvis undvikas; förstågan, möjligheten att *kunna* göra något; svårt att *kunna* förstå; orsaken beror på att..., »en extas som han aldrig mer kommer att återuppleva» — »kämpade mot sina *egna* likar». Själva Hjalmar Söderberg skrev för resten en gång »att de bägge voro två föräldralösa barn».

Oansvarighet finner jag vara ett mindre gott uttryck, när det borde heta brist på ansvarskänsla. »— — — med en *sådan* öppen oblyghet» heter långt bättre: så öppet och oblygt. »I det fallet» skrivs stundom när meningen fordrar: i det avseendet, vartefter i stället för allteftersom, ett snart avgörande i st. f. ett snabbt (raskt) avgörande, varsla i st. f. varsna, tveksam i st. f. tvivelaktig, långtråkig i st. f. långträdig; tydligen förväxlas med tydligt, allvarligt med allvarsamt. Ett par lustiga *lapsus calami* gjorde sig en vetenskapsidkare skyldig till: en fientlig konung betecknades som partner (motpart?); och »resulterade i» skrevs i stället för det motsatta: blev resultatet av.

I sitt utmärkta verk *Riktig svenska* bekämpar professor Wellander energiskt substantiveringen (t. ex. *ockuperandet*), som gör språket tungt och abstrakt i stället för rörligt och konkret. Denna farsot, för vilken han gör kanslispråket och det lärda språket ansvariga, får för sin spridning god hjälp av varje översättare som tillåter substantiveringen att från det främmande språket slinka med in i vårt eget. Den firar nämligen i andra språk vida gräsligare orgier än någonsin hittills i svenskan; framför allt uppvisar det amerikanska skriftspråket avskräckande exempel på detta bruk, som i varje fall i svenskan blir ett missbruk. Om därmed kanske ibland vinnes att texten i någon mån förkortas, så köpes denna fördel alldeles för dyrt genom att språket blir abstrakt, onaturligt, i sämsta mening akademiskt.

Salig Dumboms regel »ju enklare ju simplare» gör en översättare klokt i att upphöja till sitt främsta rättesnöre; då lyckas han

stundom åstadkomma något bättre och kanske rent av mera kortfattat än originalet — och högre kan en ambitiös översättare ej nå. Särskilt hos amerikanska författare har jag råkat på tillkrånglade eller preciösa uttryck för en enkel tanke, men även goda franska författare synas mig synda i denna del.

* * *

Kanske skulle den läsare, som har intresse för »svenska språkets rykt och riktighet», känna sig road av att pröva sina krafter på några av de problem, som jag mött och tecknat mig till minnes. Jag skall därför tillåta mig att numrera några exempel, och efteråt stå mina egna lösningar att läsa. Försök, ärade läsare, att göra hygglig svenska av dessa stilprov, innan du tar del av mina förslag till översättningar! En sådan skrivövning ökar kanske förståelsen för översättarens rätt otacksamma värv.

1. — — — *especially as a great deal of the cooking is done in the house.*

2. *True to my most optimistic forecasts we succeeded in — — —.*

3. Om en infödingstam säges: *They had demonstrated the soundness of their social structure.*

4. Om de vilda djuren och de lägre raserna i civilisationens utkanter säges onödigt pompöst: *But a wider dissemination of knowledge of the worthwhile attributes and a growing recognition of the rights of these lesser creatures has worked — — — a somewhat sweeping change in public opinion among the more tolerant and sportsmanlike races of men.*

5. Om en fuktig natt i en tropisk urskog: *The drip of condensing moisture sounded like hail as it splashed upon heavy fronds (palmblad) as resonant as drum heads.*

6. *Our welcome was a warm one.*

7. — — — *would have meant a cutting away of his usefulness.*

8. — — — *and yet with the curious inconsecutiveness of international affairs — — —.*

9. *The thoroughness of his attack on the problem as well as something of his own intellectual processes is evidenced in — — —.*

10. *In addition to the implications of moral force in the passage quoted, there is a profound symbolism.*

11. *Almost always the precedent circumstance of dictatorship is a derangement of the fiscal affairs of a nation — — —.*

En översättares blindskär och fallgropar

Mina förslag till svensk text:

1. — — — helst maten till stor del lagas inomhus. 2. Mina djärvaste förhoppningar infriades då vi — — —. 3. De hade visat hur förståndigt deras samhälle var inrättat. 4. Men i den mån dessa lägre stående varelsers värdefulla egenskaper blivit kända och deras rättigheter vunnit erkännande, har allmänna meningen undergått en tämligen genomgripande förvandling hos de folk som äro mera fördragssamma och ha den rätta sportandan. 5. Det enda som hördes var ljudet av otaliga dagdroppar som likt hagel trummade på de stora palmbladen. 6. Vi blevo hjärtligt mottagna. 7. — — — skulle ha avskurit honom från att göra nytta. 8. Men så underligt nyckfullt går det till i den internationella politiken att — — —. 9. Hur grundligt han tog itu med uppgiften och i någon mån hur hans tanke arbetade, visar han — — —. 10. De anförda orden vittna ej endast om moralisk styrka utan äro även djupt symboliska. 11. En diktatur föregås nästan alltid av oreda och brist i statsfinanserna.

* * *

Då jag nu för en gångs skull har ordet och ej blott söker kläda andras tankar i svensk dräkt, må det tillåtas mig att som avslutning uttala ett par önskemål:

att översättarens namn alltid utsättes både i bokannonser, förlagskataloger och recensioner, och

att litteraturkritiken mera allmänt och ingående än hittills varit vanligt uttalar sig om översättarens arbete.

För övrigt skulle förläggarna tillgodose ett legitimt intresse om de toge till regel att efter engelskt mönster på nya upplagor av en bok ange första upplagans årtal samt i fråga om översättningar även ange året då originalet först utkom, möjligen också författarens födelse-(och döds-)år.